

ԱՎԴԱԼՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ

(ԱԻ)

ՂՊՏԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

ԵԳԻՊՏՈՍՈՒՄ (20-ԸՂ ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ – 21-ԸՂ ԴԱՐԻ ՄԿԻՋԲ)

Ուսումնասիրվող շրջանում Եգիպտոսի տնտեսության մեջ այն դերը, որը ստանձնել էին դպտիները՝ որպես փոքրամասնություն, շատ ինքնատիպ էր և հաճախ համարվում էր մենաշնորհային: Ավանդաբար դպտիների տնտեսական ակտիվությունը բարձր է եղել:

Դեռևս 19-րդ դարի վերջերից դպտիական համայնքի ներկայացուցիչները տնտեսության մեջ կարողացան շատ մեծ հաջողությունների հասնել: Մի շարք դպտի ընտանիքների ծանրակշիռ սոցիալական դիրքը պայմանավորված էր նրանց տնտեսական գործունեությամբ: Այս ժամանակահատվածում հատկապես կարելի է առանձնացնել մեծահարուստ դպտի հողատերերին: Եգիպտոսի ամենախոշոր հողատերերից տասներեքը դպտի ընտանիքներից էին: Այս ընտանիքներից յուրաքանչյուրը տիրապետում էր 2000-ից մինչև 30 000 ֆեդան¹ հողատարածք: Բացի այդ մոտ 100 դպտի ընտանիք էլ ուներ 100-ից մինչև 2000 ֆեդան հողատարածքներ: Ընդհանուր առմամբ դպտիական համայնքի սեփականությունը կազմում էր մոտ 1,5 միլիոն ֆեդան հողատարածք²:

Այն տնտեսական ուղղությունները, որոնցում դպտիները հանդես էին գալիս, առավել մեծ ակտիվությամբ դրսևորվեցին հիմնականում 19-րդ դարի վերջին: 1890-ականներին մասնավոր դպրոցների դպտի շրջանավարտներն արդեն սկսեցին մտնել աշխատանքային շուկա: Չնայած դպտիները այս ժամանակաշրջանում կազմում էին Եգիպտոսի բնակչության մոտ 6-7%-ը, սակայն մասնավոր դպրոցների շրջանավարտների մեջ նրանք շատ մեծ թիվ էին կազմում:

¹ Եգիպտոսում 1 ֆեդանը հավասար է 0,42 հա:

² Seikaly S., Coptic Communal Reform: 1860-1914, Middle Eastern Studies, 1970, p. 268.

Այսպիսով, 1886-1910 թթ.-ին դպտիները կազմում էին իրավագիտական մասնագիտությամբ շրջանավարտների 21%-ը, ինժեներական մասնագիտությամբ՝ 19%-ը, բժշկական մասնագիտությամբ՝ 15%-ը, մանկավարժական մասնագիտությամբ՝ 12%-ը³։ Որոշ տվյալներով 19-րդ դարի վերջին Եգիպտոսում պետական ծառայողների 45%-ը դպտիներ էին⁴։

Հարկ է նշել, որ դպտիները կրթական ոլորտում զգալիորեն առաջ էին անցել մուսուլման բնակչությունից, ընդ որում այդ առաջընթացը նաև պահպանվեց 20-րդ դարի առաջին կեսին։ Հենց դպտիական համայնքն էր, որ առաջին անգամ աղջիկների համար դպրոց բացեց⁵։

Եթե 1892 թ. Եգիպտոսում գործում էր 6 դպտիական դպրոցներ, որտեղ սովորում էին 960 դպտի աշակերտներ (ընդհանուր առմամբ այդ նույն ժամանակահատվածում եգիպտական դպրոցներում սովորում էր 1670 դպտի), ապա արդեն 1907 թ. կար 46 դպտիական դպրոցներ, որտեղ սովորում էին 21 670 դպտի, որոնցից 5680-ը աղջիկներ էին։ Ավելին՝ դպտիական համայնքը հրատարակում էր 2 բարձր վարկանիշ ունեցող օրաթերթ, ինչպես նաև գիտության տարբեր ճյուղերին վերաբերող մի քանի ամսագիր⁶։ Ղպտիական մասնավոր դպրոցները մեծ հեղինակություն էին վայելում նաև 20-րդ դարի առաջին կեսին։ Ընդհանուր առմամբ կրթական միջին մակարդակը դպտիների մոտ ավելի բարձր էր, քան մուսուլմանների մոտ։ 1910 թ. տվյալներով պետական տարրական դպրոցներում աշակերտների 17%-ը դպտիներ էին, իսկ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորող ուսանողների 29%-ը ներկայացնում էին դպտիական համայնքը, չնայաց այդ ժամանակաշրջանում դպտիները կազմում էին Եգիպտոսի բնակչության 7%-ը։ 1952 թ. հուլիսյան հեղափոխությունից հետո ուսումնական հաստատություններն ազգայնացվեցին, վարձավճարները լուծարվեցին և մտցվեց հանընդհանուր կրթական համակարգ, այնուամենայնիվ դպտիները կրթական ոլորտում

³ Reid D., Educational and Career Choice of Egyptian Students, 1882-1922, International Journal of Middle East Studies, 1977, p. 362.

⁴ Behrens-Abouseif Doris, The Political Situation of the Copts 1789-1923, Christians and Jews in the Ottoman Empire, Vol. 2, New York, 1982, p. 199.

⁵ Pennington J., The Copts in Modern Egypt, Middle Eastern Studies, 1982, p. 160.

⁶ Seikaly S., նշվ. աշխ., էջ 267:

առավելություն ունեին մուսուլմանների նկատմամբ: Ըստ 1960 թ. տվյալների՝ Եգիպտոսի քրիստոնյա բնակչության 41,4%-ն էր գրագետ, իսկ մուսուլման բնակչության միայն 23,8%-ը: Ղպտիների առավելությունը կրթական ոլորտում պարզորոշ կերպով արտահայտվեց 1976 թ. մարդահամարի արդյունքում:

Եգիպտոսում քրիստոնյա և մուսուլման բնակչության կրթական մակարդակն ըստ 1976 թ. մարդահամարի տվյալների (արտահայտված տոկոսներով)⁷.

	Մուսուլման	Քրիստոնյա
Անգրագետ	57,1	44,3
Գրագետ (ոչ պաշտոնական կրթություն)	20,6	20,1
Տարրական կրթություն	7,8	9,7
Միջնակարգ կրթություն	10,8	19,0
Համալսարանական կրթություն	1,9	5,0
Ասպիրանտուրական կրթություն	1,8	1,9

Ըստ 1976 թ. մարդահամարի տվյալների՝ մուսուլման ազգաբնակչության ընդհանուր թիվը՝ 25 068 539 էր, իսկ քրիստոնյա ազգաբնակչության ընդհանուր թիվը՝ 1 715 30⁸: Չնայած այն արգելքներին, որոնք դրված էին ղպտիների առջև հեղափոխությունից հետո, նրանք պահպանեցին իրենց կրթական առավելությունները: Ղպտիական համայնքի շատ ներկայացուցիչներ կրթություն ստանալը համարում էին առավելություն: Դրա ապացույցն էր ղպտիների այն մեծ տոկոսը, որ ստանում էր տարրական և միջնակարգ կրթություն: Իսկ ամենամեծ անհամապատասխանությունը համալսարանական կրթության ոլորտում էր, որտեղ ղպտիները 2,5 անգամ գերազանցում էին մուսուլմաններին: Կարելի է փաստել, որ այս ճանապարհով ղպտիները ցանկանում էին իրենց դիրքերը ամրապնդել պետական պաշտոններ ստանալու համար:

⁷ Chitham E., The Coptic Community in Egypt, Spatial and Social Change, Durham, 1986, p. 84.

⁸ Chitham E., նշվ. աշխ., էջ 84:

1952 թ. հուլիսյան հեղափոխությունից հետո նախագահ Գամալ Աբդ Ալ-Նասերի մշակած «արաբական սոցիալիզմի» կառուցման նոր քաղաքական գաղափարախոսության շրջանակներում դպտիների դերը զգալիորեն նվազեց ոչ միայն Եգիպտոսի քաղաքական, այլև տնտեսական կյանքում: Ազգայնացման քաղաքականության հետևանքով՝ հատկապես հողատիրության չափերի աննախադեպ կրճատման արդյունքում դպտիները հարաբերաբար ավելի տուժեցին, քան՝ մուսուլմանները⁹:

1952 թ. սեպտեմբերի 9-ի հողային բարեփոխումների վերաբերյալ օրենքով հողատիրության առավելագույն չափը սահմանվեց 200 ֆեդդան, իսկ ավելցուկները բռնագրավվում էին և վաճառվում սակավահող գյուղացիներին¹⁰: Արդյունքում սեփականագրկվեցին նաև հեղինակավոր դպտի շատ ընտանիքներ: Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ մինչև հեղափոխությունն այդ ընտանիքները վճարում էին Եգիպտոսի ընդհանուր հողահարկի շուրջ 16 տոկոսը¹¹: Իսկ արդեն 1961 թ. հուլիսի 25-ին ընդունվեց նոր հողային օրենք, որով հողատիրության առավելագույն չափաբաժինն էլ ավելի կրճատվեց և իջեցվեց մինչև 100 ֆեդդանի¹²:

Ազգայնացման քաղաքականության հետևանքով շատ դպտիներ դարձան գործազուրկ, քանի որ աշխատում էին մասնավոր հատվածում: Ազգայնացվեցին նաև շատ խոշոր դպտիական ձեռնարկություններ: Որոշ տեղեկություններով դպտի համայնքը կորցրեց իր ունեցվածքի 75%-ը, փակվեցին շատ դպրոցներ և մենաստաններ¹³:

Անվար Սադաթի նախագահության ընթացքում 1971-1981 թթ. դպտիները կարողացան շատ արագ վերականգնել տնտեսական ոլորտում կորցրած իրենց դիրքերը, եթե ոչ ամբողջությամբ, ապա գոնե

⁹ Ավդալյան Ա., 1952 թ. հուլիսյան հեղափոխության անդրադարձը Եգիպտոսի դպտիական համայնքի քաղաքական և տնտեսական իրավիճակի վրա, Մերձավոր Արևելք, հ. V, Ե. 2008, էջ 34:

¹⁰ Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրերի պատմություն, հ. 3-րդ, Ե., 2006, էջ 259:

¹¹ Carter Barbara Lynn, The Copts in Egyptian Politics, London, 1986, p. 210.

¹² Հովհաննիսյան Ն., նշվ. աշխ., էջ 281:

¹³ Chitham E., նշվ. աշխ., էջ 87:

մի մասը: Սադաթի վարած «Բաց դռների» քաղաքականությունը ղապտիների առջև ելքի դռներ բացեց: Վերջիններս թարմացրեցին իրենց պայմանագրերը արևմուտքի հետ՝ խրախուսելով արևմտյան գործարարներին ներդրումներ կատարել Եգիպտոսում¹⁴: Այս քայլերը Եգիպտոսի տնտեսության մեջ ներգրավեցին արտասահմանում գործունեություն ծավալող ղապտիների կապիտալը՝ այդ կերպ նրանց վերադարձնելով տնտեսական դաշտ: Հրատարակվեց Եգիպտոսի Ներդրումային տեղեկագիրքը, որը հավաստում էր, որ ընդհանուր հաշվով Եգիպտոսում գործող 1100 ընկերություններից 139-ը պատկանում էին քրիստոնյաներին կամ ղեկավարվում նրանց կողմից, որը կազմում էր ամբողջի 12,6%¹⁵:

1974 թ. վիճակագրության տվյալներով ղապտիները ապահովում էին տնտեսության 20% ակտիվությունը¹⁶: 2000-ական թվականների առաջին կեսի տվյալներով ղապտիները միլիարդավոր ֆունտեր ներդրեցին Եգիպտոսի տնտեսության մեջ: Ղապտիական կապիտալը կազմում էր Եգիպտոսի ազգային հարստության 35%-ը¹⁷:

1960-1961 թթ. ընթացքում տրանսպորտի ոլորտի ղապտի մեծահարուստները իրենց պատկանող ընկերությունների ամբողջական ազգայնացման արդյունքում լուրջ կորուստներ ունեցան: Ղապտիների տնտեսական դիրքերի թուլացմանը նպաստեց նաև ողջ բանկային համակարգի ազգայնացումը, քանի որ Եգիպտոսի երեք ամենախոշոր՝ Ազգային, Կահիրեի և Միսր բանկերի ներդրումային կապիտալի զգալի մասը պատկանում էր խոշոր ղապտի ընտանիքներին¹⁸:

Խոսելով Եգիպտոսի սոցիալ-տնտեսական կյանքում ղապտիական համայնքի ակտիվության մասին, կարելի է առանձնացնել որոշ ոլորտներ, որտեղ ղապտիները ավանդաբար մեծ դեր են ունեցել: Արդի համալսարանական վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ բժշկություն

¹⁴ "Copts and Robbers" Economist, Vol. 275, 1980 April, p. 30.

¹⁵ Բադավի Ջ., Ալ-վահբա ալ-վատանիա բադիլան ան ալ-ֆատնա աու-տաֆիյա, Ալ-Կահիրա, 2001, էջ 268, (արաբերեն):

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 55:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 58:

¹⁸ Սամիրա Բահր, Ալ-ակբատ ֆի հայաթ ալ-սիյասիյա ալ-Միսրիյա, Ալ-Կահիրա, 1984, էջ 162 (արաբերեն):

դասավանդողների 40%-ը, բժշկական ուսանողների 40%-ը, ֆինանսների նախարարության միջին պաշտոնյաների 60%-ը դպտի էին¹⁹: Բացի սրանից դպտիները կազմում էին

- Դեղագործների 60%-ը
- Ֆրանսիական Առևտրային պալատի ձեռնարկատերերի 60%-ը
- Խորհրդատվական ընկերությունների աշխատողների 50%-ը
- Ամերիկյան և Գերմանական առևտրային պալատների անդամների 35%-ը
- Իրավաբանների, ինժեներների 25%-ը
- Տնտեսական ոլորտում ղեկավարների 20%-ը²⁰:

Այսպիսով, կարելի է նկատել, որ դպտիները հիմնականում զբաղեցնում էին բարձր որակավորում ունեցող աշխատանքներ: Սակայն մյուս կողմից մի քանի մասնագիտական ոլորտներում դպտիներն ունեին «ոչ որոշիչ ձայնի» իրավունք: Դպտիները ներկայացված չէին եզիպտական համալսարանների կառավարման ադմինիստրացիաներում և պրոֆեսորադասախոսական կազմում: Եզիպտոսում գործում է 17 պետական համալսարաններ՝ 1 ռեկտորի և 3-4 տեղակալների պաշտոններով, սակայն այս 70 պաշտոնյաներից և ոչ մեկը դպտի չէ:

Նշված համալսարաններում կար 274 ֆակուլտետների ղեկանների պաշտոններ և միայն մեկ դպտի էր զբաղեցնում Ֆայումի համալսարանի հնէաբանության ֆակուլտետի ղեկանի պաշտոնը: Իսկ 673 փոխղեկաններից միայն մեկն էր դպտի՝ Սուեզի համալսարանի հյուսիսսինայական կրթության ֆակուլտետում: Կահիրեի համալսարանում դպտիները կազմում էին պրոֆեսորադասախոսական կազմի ընդամենը 5%-ը, Այն-Շամսում՝ 7%-ը, Ալեքսանդրիայի համալսարանում՝ 3,5%-ը: Նույնիսկ Ասյութի համալսարանում որտեղ տարբեր ֆակուլտետներում դպտի ուսանողները կազմում էին մոտավորապես 20-30%-ը, և որը համընկնում էր Ասյութի նահանգի դպտի բնակչության քանակին, այնուամենայնիվ, նշված համալսարանում պրոֆեսորադասախոսական կազմի միայն 6%-ն էր

¹⁹ Բադավի Ջ., նշվ. աշխ., էջ 269:

²⁰ Կասիմ Մ., Ալ-ակբատ վա ալ-մուշարակա աւ-սիյասիյա (Իսլամական վա ակբատ), Ալ-Կահիրա, 2006, էջ 45 (արաբերեն):

ղպտի²¹: Պետական անվտանգությունում և ուժային կառույցներում ղպտիների համար կար որոշ սահմանափակումներ: Ռազմական և ոստիկանական ակադեմիաներում ղպտի ուսանողների թիվն ավանդաբար չէր գերազանցում 1%-ը: Ղպտիական համայնքի ներկայացուցիչները շատ քիչ էին ներկայացված դատական համակարգում, դիվանագիտական կորպուսում և տեղական ինքնակառավարման համակարգում²²:

Մակայն ղպտիական համայնքը տնտեսական առումով այնքան էլ համասեռ չէ: Խոսելով ղպտիական համայնքի աղքատ խավի մասին, չի կարելի չնշել այնպիսի յուրահատուկ երևույթի մասին, ինչպիսին ղպտի աղքատավաճներն են: Եգիպտոսում տարբեր տվյալներով կա 30000-60000 աղքատավաճներ, որոնց մեծ մասն ապրում է Ագ- Ջաֆալեին շրջանում և զբաղվում են աղբի տեսակավորմամբ²³: Այս սոցիալական խումբը ձևավորվել է 1940-ական թվականներին հիմնականում Ասյութի նահանգի հող չունեցող գյուղացիներից, որոնք տեղափոխվել էին Կահիրե: Ղպտի աղքատավաճները համարվում են ղպտիական համայնքի ամենախոցելի խումբը: Նրանցից շատերը ծայրահեղ աղքատ են, ամսական աշխատում են 20-25\$:

Բացի աղբի տեսակավորման և վերամշակման աշխատանքներից ղպտի աղքատավաճները զբաղվում էին նաև խոզաբուծությամբ: Ղպտի աղքատավաճները բավականաչափ տուժեցին, երբ խոզի գրիպի տարածման պատճառով կառավարությունը որոշեց ոչնչացնել խոզերին: Ղպտիներն ակտիվորեն բողոքում էին նման որոշման դեմ: Կառավարության խոստացված հատուցումը շատ ավելի քիչ էր, քան խոզերի արժեքն էր²⁴:

Այս ամենից բացի հարկ ենք համարում խոսել ղպտիական տնտեսապես հարուստ էլիտայի մասին: Նրանցից ամենահայտնիները Նազիբ, Նասեֆ, Օնսի Սաուիրիսներն են՝ Օրասկոմ Տելեկոմի սեփականատերերը: Ֆորբսի տվյալներով նրանց կարողությունը 2008 թ.

²¹ Guindy A., In Egypt: A Case of Deliberate Discrimination in Universities, Watani International, 12.04.2009, p. 58.

²² Guindy A., նշվ. աշխ., էջ 11:

²³ Wiens C., Coptic Life in Egypt, Cairo, New York, 2003, p. 17.

²⁴ Datta B., How Cairo's Zabbaleen Turn Rags into Riches, African Business, 1995, 04.

դրությամբ գնահատվում էր 11 միլիարդ դոլլար²⁵: Մյուս հայտնի դպտի միլիարդատերը Սարվատ Բասիլին է, որը եգիպտական ամենախոշոր դեղագործական ընկերություններից մեկի՝ «Ամունի» սեփականատերն է: Եգիպտոսի դպտի օլիգարխներից կարելի է առանձնացնել նաև Սթինոների ընտանիքը, որոնք լրջորեն ներկայացված են սննդի արդյունաբերության մեջ: Սթինոների ընտանիքի շատ անդամներ զբաղեցրել են նաև խոշոր քաղաքական պաշտոններ:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ 20-րդ դարի երկրորդ կեսին դպտիական համայնքի դերը Եգիպտոսի տնտեսության մեջ զգալիորեն նվազեց: 1952 թ. հուլիսյան հեղափոխությունից հետո դպտիները կորցրեցին իրենց դիրքերը Եգիպտոսի տնտեսության գրեթե բոլոր ոլորտներում: Սակայն արդեն Սադաթի նախագահության ժամանակաշրջանից սկսած դպտիական համայնքը սկսեց որոշակիորեն վերականգնել իր կորցրած դիրքերը Եգիպտոսի տնտեսության մեջ: Այնուամենայնիվ կարելի է նկատել նաև, որ դպտիական համայնքը սոցիալ-տնտեսական հարաբերություններում ոչ համասեռ է, և դրա պատճառով աննպատակահարմար է խոսել դպտիական համայնքի տնտեսական հետաքրքրությունների առանձնահատկությունների մասին: Իրականում, աղքատ դպտի բնակչության խնդիրներն ավելի շատ կհասկացվեն եգիպտական մուսուլման անապահով խավերի կողմից, քան դպտիական էլիտայի: Ղպտի միջին խավն ընդհանուր առմամբ կենտրոնացած է առևտրատնտեսական գործունեության վրա, և հեռու է քաղաքական և վարչարարական ոլորտներից:

²⁵ Forbes. 03.05.2008. The World's Billionaires, # 60. Naguib Sawiris. <http://www.forbes.com/>.

SOCIAL-ECONOMIC SITUATION OF THE COPTIC COMMUNITY IN
EGYPT (SECOND HALF OF THE 20TH AND THE BEGINNING
OF THE 21ST CENTURIES)

The Coptic community played a big role in the economy of Egypt until the second half of the 20th century. The Copts had mainly been of the high qualified doctors, lawyers, engineers, pharmacists, financial professionals. The significant part of the capital investment of the Egypt's largest banks belong to the Coptic families.

In the second half of the 20th century, the role of the Coptic community in the economy of Egypt significantly decreased. After the July Revolution in 1952 the Copts lost their positions in almost all areas of the Egyptian economy, but since the presidency period of Anwar Sadat the Coptic community began to recover some of its lost positions in Egypt's economy. However, it can be noted, that the Coptic community is not homogenous in the socio-economic relations, and that's why it is inappropriate to speak about the Coptic community's economic interest features. The Coptic middle class generally focused on trade and economic activity, and is mainly far from the political and administrative spheres.